

נוספים, כי משמע שבא התנא להרבות בלאוין ככל האפשר, אבל בלשון הברייתא לא משמע כן] (עפ"י ריטב"א מכות כא).

דף מח

ואי אמרת איסור מוקצה דאורייתא, מה לי איסור גופו מה לי איסור דבר אחר – אבל אם איסורו מדרבנן מובן החילוק, שכיון שהוא איסור שדבר אחר גרם לו והרי לא מצאנו בדאורייתא איסור למזכה בשדבר אחר גרם לו, הלכך לא גזרו חכמים לאסור המוקצה בהקרבה. אבל אילו היה הדבר אסור מחמת גופו, היו חכמים גוזרים דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון (עפ"י רא"מ הורביץ).

יש מקום לומר באופן אחר, שלפי מה שהסיקו מוקצה מדרבנן, מתפרש 'איסור דבר אחר' – איסור דרבנן, וכפי שהסבירו אחרונים שחלוק איסור דרבנן מדאורייתא, שאינו איסור חפצא אלא איסור גברא להמרות פי החכמים אבל גוף הדבר בעצמותו אינו אסור. ולפי פירוש זה יצא שגם שאר איסורין דרבנן אין בהם פסול ד'ממשקה ישראל', אף לא מדרבנן [וע' בשו"ת דובב מישרים (ח"א קיא) שכתב שמסוגיתנו משמע שבאיסורי דרבנן יש בהם פסול 'ממשקה ישראל', כי רק מוקצה מותר שדבר אחר גרם לו. אך לפי ההסבר האמור אין הדבר כן ונתישבה קושיתו שם].

ואפשר לפי זה שגם איסורים דאורייתא שהם איסורי גברא, אין לאסרם למזכה משום 'ממשקה ישראל'. וכן כתבו כמה אחרונים לענין מנחה מהתבואה החדשה ביום ט"ו בניסן קודם הקרבת העומר, שאעפ"י שנקוט שחיוב גמור מדאורייתא להמתין להבאת העומר – כשר להקרבה. ע' במובא במנחות ה. וכיוצא בזה צדד בקובץ שעורים לענין הקרבת קרבנות ביום הכפורים, שאין האיסור איסור חפצא אלא היום הוא שגורם.

'חילוק מלאכות לשבת ואין חילוק מלאכות ליו"ט. ע' במובא במכות כא סע"ב.

'אלא אפיק הבערה ועייל עצי הקדש'. ע' במובא במכות כב.

'אמר רמי בר חמא: הא דרב חסדא ורבה – מחלוקת דרבי אליעזר ורבי יהושע היא, דר"א סבר אמריגן הואיל ורבי יהושע סבר לא אמריגן הואיל'. אף על פי שרבה לא התיר לאפות לכתחילה מיום טוב לחול על סמך סברת 'הואיל' אלא פטר ממלקות בלבד, אבל איסור דרבנן ישנו כמבואר בכמה ברייתות (וכמו שכתב הר"ה בסוגיתנו והר"ן בפ"ק דביצה), ואילו רבי אליעזר התיר לכתחילה לאפות הכל משום סברת 'הואיל' – יש לומר שלא התיר רבי אליעזר אלא בפסח כדי שלא יעבור בבל יראה, אבל בלאו הכי אסור הדבר מדרבנן, כי למעשה אופה שלא לצורך היום (עפ"י שער המלך יום טוב ג, י בסופו).

לפי זה מבואר שבשאר ימים טובים אין לאפות עיסה טמאה על סמך שיפריש חלה אחר כך. ואילו בשאגת אריה (סג. מובא בשערי תשובה תקו סק"י) כתב להתיר (וע"ע באור שמח הל' יום טוב; שו"ת שבט הלוי ח"ו צו, ג). נראה לכאורה שלפי מה שרגילים עתה ליטול דבר מועט [כזית] ולשרוף ואין מפרישים לחם שלם, הכל מודים שיכול להפריש אחר האפיה, כי גם בלא סברת 'הואיל' מותר הדבר שהרי אינו מרבה במלאכה כלל בשביל החלה.

יתר על כן יש לדייק מלשון רש"י (בד"ה דלא ובד"ה אבל) שלא אסר רבי יהושע אלא משום שסופו ליטול אחת מהם אבל בלא"ה מותר. ולפי זה לכאורה אם יחליט בדעתו מסיבה כלשהי לטרוח ולהפריש קצת מכל אחת ואחת – מותר. ואולם י"ל שאם מחליט ליטול מכל אחד רק כדי לאפשר לו האפיה, אין זה צורך אמיתי אלא הערמה היא זו ואסור. ובחזון איש (קכד) כתב שמשמע שרבי יהושע אסר מדינא גם כשדעתו ליטול מכל אחד – מפני עצם האפשרות הקיימת ליטול אחד על הכל. ואולם גם לפי דבריו נראה לכאורה שאם המנהג ליטול חלה בנטילת מקצת מככר גדול מותר.

'שתיק ליה במתני' ואהדר ליה במכילתא אחריתי'. 'מכילתא' – ברייתא שהיו בה טעמי התנאים. רבנו נסים מפרש מלשון 'מגילתא' [ג' וכו' מתחלפים, כמו מכרותיך' (יחזקאל כא) – מגורותיך]. פירוש אחר: 'מכילתא' – מידה בארמית [והוא תרגום של 'משורה'] (הערוך 'מכל' א). פירוש 'מידה' – כלי המכיל בתוכו דברים. אף כאן, קובץ הכולל בתוכו מדרשים וברייתות. ואולי על שום שמדרשים אלו מבוססים על המדות שהתורה נדרשת בהן.

יכמה שיעור עיסה – רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר: בחיטין קבין ובשעורין שלשת קבין. רבי נתן אומר משום ר"א: חילוף הדברים. יש מי שפירש שודאי אין כאן מחלוקת בטבעים, האם השעורים קרובות להחמיץ יותר מהחטים או להפך, אלא לדעת הכל קמח השעורים עלול להחמיץ יותר, וטעמו של תנא קמא הוא לפי שעיסת השעורים צריכה עמלות רבה יותר מן החטים מפני שהיא מתפוררת ואינה מתדבקת בנקל (כמבואר במסכת חלה ג ובמפרשים. וע' חולין קה), והלא עיסה עמילה אינה ממחרת להחמיץ כמו עיסה שאינה עמילה (כדלעיל לו), ועל כן סובר תנא קמא שבשעורים אפשר להגדיל הכמות. אכן, כאשר העיסה שוהה ללא עסק, השעורים ממהרים להחמיץ יותר מהחטים (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ה סח).

ורבנו חננאל פירש שקביים חטים עושים פת יותר משלשה קבים שעורים [שפסולתה מרובה], לכך אסר רבי ישמעאל בחטים יותר מקביים. ורבי נתן החמיר בשעורים מפני שהן כחושות וממהרות להחמיץ. ע"ע לעיל מ. שגרעני השעורה מחמיצות יותר בנקל מהחטה שאינם קשים כמותם.

(ע"ב) 'חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה'. על שיעור חיוב חלה – ראה בפרוטרוט בשבת טו.

'אמר רב יוסף: הני נשי דידן נהוג למיפא קפיזא קפיזא לפסחא'. רש"י מפרש 'קפיזא' – כלי המחזיק שלשת לוגין (וכן פרש"י בסוטה מט: ובמנחות עה. וכן כתב רבנו גרשום בב"ב צ: והר"ן כאן). ואולם הגאונים מפרשים דהיינו כשיעור חלה, חמשת רבעים (וכן כתב רבנו חננאל). וכן נקטו הפוסקים להלכה (או"ח תנו). לפי פירוש זה צריך לפרש קושית אביי 'חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקע לה מחלה' – כי פעמים שאין ממלאים הכלי עד תום ואין בעיסה שיעור חלה. [ואכן כתבו הפוסקים 'או"ח תנו, א] שהואיל ואין ברור אם היה בעיסה כשיעור חלה, שהרי אסור להוסיף על כמות זו, לכך יש לקרב שתי עיסות שישקו זו בזו ואז מפריש בברכה, או יצרפם על ידי כלי או מפה]. ובספר הערוך נראה שהקפיזא הוא מעט פחות משיעור חלה. ונראה שכן היתה הגירסה בר"ח 'קפיזא קפיזא שהוא פחות מקבא מלוגנאה'. וע' גם אמת ליעקב.

'חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקע לה מחלה'. מכאן שאין לאדם לעשות עיסה פחות מכשיעור חלה לפטרה מן החלה, ואף בחוצה לארץ. [וגם לדעת הסוברים שבארץ ישראל כשאינן יכול לעשותה בטהרה, מותר לעשותה פחות מכשיעור, אך בחוץ לארץ שלעולם אין יכול לעשותה בטהרה שהרי גזרו טומאה על ארץ העמים, לא יעשנה פחות מכשיעור שלא תשתכח תורת חלה] (עפ"י רמב"ן הל' חלה ופסקי חלה להרשב"א. והמאירי חלה ב, כתב שבחול"ל אסור מפני שאין טומאתה מבוררת. ולפי"ז כשהטומאה מבוררת משמע שמתר).

רבן גמליאל אומר: שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד זו אחר זו. וחכמים אומרים: שלש נשים עוסקות בבצק כאחת, אחת לשה ואחת עורכת...' מדובר כשכל אשה עוסקת בבצקה ובשאינן שם אלא תנור אחד. וסובר רבן גמליאל שהתירו חכמים לשלש נשים, ולא יותר, ללוש כאחת, אף על פי שהאחת ממתנת עד שיאפו השתים ואינה עוסקת בבצק באותה שעה.

וחכמים סוברים שאין להתיר להשהות את הבצק כל כך ללא עיסוק אלא צריכות להתעסק בבצק כל הזמן, לפיכך לא יתחילו כאחת ללוש אלא בזו אחר זו.

יש אומרים שגם לפי חכמים לא התירו אלא לשלש נשים ולא יותר, הגם שמתעסקות בבצק כל הזמן. ואולם הרמב"ם כתב שכל זמן שאדם עוסק בבצק, אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ, ולפי זה אפשר גם בנשים רבות. ואפשר שלכתחילה לא התירו חכמים יותר משלש נשים, שמא תרפה ידיה מלעסוק בבצק תדיר (עפ"י ר"ן).

ואם שהה הבצק ללא עסק, כתבו הראשונים שכל שלא שהה כדי הילוך מיל אין לחוש לחימוץ. ואמנם לכתחילה כתבו כמה פוסקים להחמיר שלא להשהות את העיסה ללא עסק, אבל בדיעבד אין לאסור כל שלא ראינו שהכסיפו פניו.

ויש מחמירים בדבר, שלאחר שכבר נתעסקו בבצק והוא נתחמם בידים [אפשר דוקא בידים, ולא כשהתעסקו בבצק בכלי. עפ"י אורח משפט קכא], אם יניחוהו בלא עסק – מיד יחמיץ. ולפי זה יש להזהר מאד שלאחר שערכו ורידדו את המצה ומניחים אותה לפני המנקה – ינקר אותה מיד, ולא יעזובה ללא עסק אפילו רגע אחד (עפ"י משנה ברורה תנט סק"ח. וע"ש בבאור הלכה. ובחזו"א (קכא, טז) הקל בדיעבד. ומובא לעיל ז. וע' גם בשו"ת אורח משפט (קכא) שהוכיח שמצד הדין אין להחמיר בשהייה רגעית אלא רק כשיש ריעותא בבצק).

זה הכלל: תפח – תלטוש בצונן. 'לטישה' – יש מפרשים מלשון זריקה והתזת מים [י"מ: תלטוש ידיה במים צוננים ותקטף ותצננם. ערש"י ומאירי], ויש מפרשים לשון הכאה וחבטה – אם העיסה מתנפחת בתנור, מכה על העוגה בידה כשהיא שרוייה בצונן, ובכך חוזרת העוגה לכמו שהיתה (הערוך 'לטש' א).

דף מט

'ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו. בירושלמי אמרו על משנה זו: גדול השלום, שהוקש לשני דברים שחייבים עליהם כרת, למילה ולשחיטת פסח (מובא בערוך 'שבת' ב).

ראה עוד ע"ד הסוד בספר בני יששכר ניסן י"ד.

'כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי להנות ממנה. כגון מאי? אמר רבי יוחנן: כגון בת כהן לישראל ובת תלמיד חכם לעם הארץ' –
'נשאל לרבינו מאיר: היאך אנו אוכלים בנישואין בת כהן לישראל או בת תלמיד חכם לעם הארץ, הא סעודת הרשות נינהו?

השיב, דשמא על כן נהגו לומר שירות ותשבחות להקב"ה ולהללו על החסד שעשה עם אדם וחווה, אם כן אינה סעודת הרשות. וסעודת הרשות נראה דלא מיקרי אלא היכא דאיכא סעודה בלא מצוה, כגון בשמחת מריעות... (מרדכי כאן. והובא להלכה במגן-אברהם תרע סק"ד).

הג"ר יאיר בכרך בספרו 'חות יאיר' (ע), האריך בגדרי 'סעודת מצוה' [השאלה הבאה לפניו היתה על אדם שנדר שלא לסעוד אלא בסעודות מצוה – מה נכלל בנדר זה]. ובתוך התשובה נמצאו כמה הלכות הנוגעות לכאן. הנה קטעים מתשובתו: